

SUSȚINEREA DISCURSIVĂ A CONFLICTELOR INTERETNICE ÎN KOSOVO: TRANZIȚIA DE LA MASS-MEDIA LA REȚELELE SOCIALE

Drd. Angela-Karina AVĂDĂNEI

Academia Națională de Informații „Mihai Viteazul”, București
10.55535/GMR.2023.4.17

În Kosovo, identitatea etnică a jucat un rol central în susținerea conflictului interetnic până în deceniul curent. În ciuda eforturilor comunității internaționale de reconciliere a părților și de mediere a dialogului politic cu Serbia, neîncrederea dintre etnii a fost susținută de istoricul tensionat al relațiilor, de politici identitare, dar și, într-o măsură semnificativă, prin mass-media și, ulterior digitalizării comunicării, prin rețelele sociale. Lucrarea problematizează asupra rolului pe care l-au jucat mass-media și rețelele sociale în etnicizarea conflictelor și manifestarea discursului de ură etnică, argumentând că, în timp ce primele au fost supuse reglementării și profesionalizării, cele din urmă rămân, într-o măsură semnificativă, spații care permit susținerea conflictului și chiar mobilizarea grupurilor.

În descrierea cadrului de desfășurare a relațiilor interetnice în Kosovo, sunt prezentate succint istoricul relațiilor și dinamica evenimentelor post-război. Ulterior, prin studiul de caz și metoda analizei documentare este tratat rolul pe care l-a avut mass-media în amplificarea conflictelor în cazul evenimentelor din martie 2004 și este dezbătută contribuția mai recentă a rețelelor sociale în promovarea neîngrădită a urii etnice în cazul unui subiect de natură politică – importul produselor sârbești în Kosovo.

În final, lucrarea argumentează în favoarea necesității unei abordări mai proactive a organizațiilor internaționale și instituțiilor locale din Kosovo în combaterea promovării discursului de ură interetnică prin rețelele sociale, care pot potența tensiunile în mediul de securitate fragil al Balcanilor de Vest.

Cuvinte-cheie: etnic, identitate, Kosovo, mass-media, rețele sociale.

INTRODUCERE

În Balcanii de Vest, conflictele întreținute pe baza identităților etnice diferite au persistat implicit în deceniul curent. În contextul războiului început de Federația Rusă în Ucraina, problemele nerezolvate din Balcanii de Vest au revenit în atenția publicului internațional și a decidenților politici, dată fiind situația de securitate încă fragilă și a tensiunilor recurente dintre părți. În Kosovo, situația politică dintre Belgrad și Priștina a rămas încordată, ca urmare a dezacordurilor părților de a implementa angajamente anterior asumate și a lipsei demersurilor de a comunica și a negocia în vederea identificării de soluții practice. Medierea dialogului de către Uniunea Europeană nu a înregistrat progrese, fiind caracteristică adoptarea de măsuri unilaterale de către părți, care conduc la escaladări recurente ale ostilităților. Procesul a fost afectat însă și de lipsa unei viziuni clare și a unui consens la nivelul Uniunii (Clingendael, 2022, p. 9) cu privire la soluțiile potențiale care ar putea motiva părțile să avanseze în dialog.

Lucrarea curentă problematizează asupra rolului pe care mass-media și rețelele sociale îl au ca spații de menținere a conflictelor interetnice în Kosovo, prin promovarea și susținerea politicilor identitare, precum și prin posibilitatea exprimării animozităților și răspândirii discursului de ură. Cercetarea curentă reprezintă o încercare de a surprinde tranziția discursului de ură interetnică din mass-media tradițională din Kosovo în mediul online – cu precădere rețele sociale, mai permissive și nereglementate. În demersul de cercetare, vom contextualiza, în prima parte a lucrării, aliniindu-ne paradigmei constructiviste, conflictul dintre sârbii și albanezii din Kosovo, precum și o dinamică succintă a evenimentelor post-război, care au modelat realitățile curente. Acestea sunt relevante pentru înțelegerea cadrului de funcționare al mass-mediei în anii ulteriori încheierii conflictului, precum și în problematizarea asupra manifestării tensiunilor dintre etnii în rețelele sociale, odată cu dezvoltarea mass-mediei locale, reglementarea lor și profesionalizarea practicienilor domeniului.

În cea de-a doua parte a lucrării, vom aborda contribuția mass-mediei și, ulterior, a rețelelor sociale în susținerea conflictelor interetnice din Kosovo, utilizând studiul de caz și metoda analizei documentare pentru a exemplifica situații în care acestea au contribuit la exacerbarea tensiunilor și manifestarea urii interetnice.

Poziționarea pe care ne-o asumăm corespunde constructivismului critic, analizând reprezentările discursive ale identității – relevante prin modul de producere al înțelesurilor asociate subiecților și generarea de dispoziții interpretative (McDonald, 2006, pp. 59-72). Constructiviștii au explicat dinamica evenimentelor din mediul internațional post-Război Rece, susținând proeminența identității, culturii și normelor în studiul securității (Katzenstein, 1996). Prin teoreticienii constructiviști afiliați Școlii de la Copenhaga, studiul securității a fost extins în mai multe sectoare, identitățile colective de scară largă constituind obiectul de referință al securității societale (Buzan, 1997, pp. 15-17). Barry Buzan, teoretician asociat școlii de gândire, a propus patru surse potențiale de amenințări de natură societală care ar afecta identitățile, iar pentru studiul nostru considerăm că amenințarea de tipul „*competiție verticală*” (Buzan et al., 1998, pp. 121-122) oferă un cadru de înțelegere a conflictului interetnic din Kosovo. Ea presupune fie existența unui proiect integraționist – de tipul „*presiune de sus*”, fie a unui proiect regionalist/separatist – „*presiune de jos*” în mediul intern al statului. O analiză în retrospectivă a tensiunilor interetnice din Kosovo și a escaladării acestora în război arată proeminența identității și a încercării de contestare a acesteia, ca sursă legitimă de insecuritate pentru indivizi, grupuri, dar și pentru stat.

În cazul albanezilor kosovari, proiectul autodeterminării și al recunoașterii Kosovo ca stat a reprezentat dezideratul unei „*comunități politice imaginate*” (Anderson, 1991, pp. 5-7), nerecunoscută ca națiune în cadrul Iugoslaviei. Identitatea albanezilor kosovari a fost supusă amenințării puse de majoritate, prin proiecte de asimilare și omogenizare ale etniei majoritare. Pentru sârbi, în schimb, segmentarea statului în funcție de naționalitate a reprezentat o idee inacceptabilă, dat fiind mozaicul etnic și național specific Balcanilor, modelat astfel prin realitățile istorice și anii de dominație imperială. În cazul statului sârb, dorințele separatiste ale albanezilor kosovari au reprezentat o contestare a „*ideii de societate*” care, după cum susținea Mitzen (2006, p. 352), ocupă un rol central pentru securitatea ontologică a statului, motivat să-și apere nu doar securitatea fizică, ci și identitatea națională.

De la încheierea războiului din Kosovo, politica identitară a servit elitelor pentru menținerea ostilităților dintre grupuri și pentru susținerea propriilor proiecte. Întrebuintarea ei a fost permeabilă într-un mediu cu istoric de conflict interetnic, în care părțile se consideră în continuare îngrădite de dorințele contrastante ale „*celuilalt*”. Aceasta își are fundamentul în sentimentul de neîndreptățire pe care îl au grupurile, care solicită în consecință mai multe drepturi (Identity Politics,

2002). Recursul la mitul constitutiv al etniei în Kosovo a avut o forță mobilizatoare, legitimând politicile de favorizare a propriei etnii.

Considerăm că mass-media tradiționale, noile media și rețelele sociale au avut un rol important în promovarea și legitimarea politicilor identitare în Kosovo, precum și în susținerea discursivă a tensiunilor interetnice. Ele au contribuit la etnicizarea conflictelor prin transmiterea de cadre de interpretare a realității, care au victimizat comunitatea proprie, justificând eforturile de obținere a drepturilor în detrimentul „*celuilalt*”, blamându-l și responsabilizându-l pe acesta de ostilitate și chiar violență. Conținuturile media nu ar fi fost însă eficiente în lipsa ancorării lor în trecutul conflictual al etniilor, al politicilor identitare și al evenimentelor cotidiene de mică amploare cu potențial de exploatare.

NAȚIONALISM ETNIC ÎN CONFLICTUL DIN KOSOVO

Formarea statelor naționale după criteriile etniei și naționalității a constituit în Balcanii de Vest, în secolul XX, un factor determinant al conflictelor sângeroase din regiune. Destrămarea Imperiului Otoman a permis crearea de noi state naționale, motivată de dorințele etniilor de fi recunoscute ca națiuni și de a avea propriul stat. Crearea statelor după principiul naționalității a reprezentat o rețetă pentru violență în Europa de Est (Mazower, 2019, p. 148). Dominanța „*națiunilor etnice*” – fundamentate pe apartenență etnică și lingvistică în Balcani, spre deosebire de „*națiunea civică*” –, mai comună Europei de Vest (Schnapper, 1998, pp. 150-153), justifică substratul care a favorizat apariția conflictelor motivate etnic. Națiunile etnice s-au format în Europa de Est, în contextul existenței unor popoare care s-au aflat sub dominanța a trei etnii principale – rusă, otomană și austriacă – și care, în lupta lor pentru autonomie și independență, au căutat implicit omogenizarea etnică prin transformarea altor etnii (Smith, 1986, pp. 131-145). Formarea națiunilor est-europene s-a bazat pe sentimentul de inferioritate al unor grupuri lingvistice fără organizare politică proprie, cu o istorie idealizată și mitologizată (Schnapper, ib.).

Emergența conflictelor interetnice dintre etniile sârbă și albaneză din Kosovo trebuie văzută în contextul mai larg al tendințelor regionale din Balcani. Cu toate că, în Kosovo, conviețuirea celor două etnii datează dinaintea secolului XX, ne vom îndrepta atenția asupra dinamicii tensiunilor începând cu această perioadă, având ca reper răspândirea naționalismului. Potrivit lui Smith (1998, p. 1), naționalismul a contribuit la cultivarea atașamentului față de națiune și a dorinței popoarelor de autodeterminare și formare a statelor conform cu voința acestora. Teoreticianul argumentează în plus că națiunea este totuși un construct abstract, iar etnia

este cea care creează sentimentul de apartenență, fiind înrădăcinată în emoția rezultată din miturile constitutive, simboluri, valori și memorie istorică – fundamente ale identității etnice (Smith, 1986, pp. 14-16).

Deceniul 1912-1922 a fost marcat de ciocniri violente între națiunile din Balcani. În fosta provincie otomană Kosovo, sârbii au răzbunat perioada de dominație otomană-musulmană prin exterminări ale populației albaneze. Metodele utilizate au fost în concordanță cu tendința regională de lichidare a provinciilor otomane care rămăseseră în Europa, după principiul naționalității (Mazower, p. 150). Ocupația nazistă a exacerbă și ea conflictele interetnice, luptele dintre partizanii albanezi și iugoslavi luând amploare. Până în 1950, compoziția etnică a Balcanilor se modificase semnificativ și omogenitatea etnică crescuse, iar în Kosovo, numeroși sârbi părăsiseră regiunea (Ib., p. 158).

În timpul președintelui Tito, Iugoslavia și-a păstrat unitatea prin medierea tensiunilor la nivelul aparatului federal al statului. Țara păstrase distincția habsburgică dintre „națiune” și „naționalitate”, iar albanezii reprezentau cea mai numeroasă naționalitate din Kosovo – unde aceștia alcătuiau 85% din populație – și o minoritate națională în Macedonia – unde albanezii constituiau 20% din populație. În timp ce macedonenii și musulmanii bosniaci fuseseră recunoscuți ca națiuni distincte ale Iugoslaviei, albanezii și-au păstrat statutul de naționalitate. În perioada ce a precedat căderea comunismului și ulterior acestuia, președintele sârb Slobodan Milošević a dus o politică de susținere a sârbilor din Kosovo și Voivodina, în contextul accentuării naționalismului sârbesc și încercărilor de a crește influența sârbă în Iugoslavia (Ib., pp. 172-175).

Politicile de asigurare a dominației etnice sârbe – care au constat implicit în expulzări în masă în Bosnia, corelate cu limitarea drepturilor populației albaneze din Kosovo – au condus la escaladări ale violenței motivate etnic în regiunea kosovară. Aceasta a fost determinată, pe de o parte, de politicile discriminatorii la adresa albanezilor, dar și de frustrările rezultate din faptul că albanezii kosovari nu au avut aceeași soartă ca cea a popoarelor recunoscute ca națiune, care și-au creat un stat propriu odată cu scindarea Iugoslaviei. Încă din anii '80, mișcările pro-independență apăruseră în rândul albanezilor kosovari, primind atenție internațională. În anul 1998, Consiliul de Securitate al ONU a condamnat activitățile Forțelor Federale ale Iugoslaviei împotriva populației kosovare, dar și acțiunile teroriste ale armatei de eliberare a Kosovo (KLA) (Orakhelashvili, 2008, p. 3). Tensiunile interetnice din Kosovo au escaladat în acțiuni de genocid al populației albaneze kosovare, iar medierea conflictului de către comunitatea internațională a eșuat.

Aceasta a condus la bombardarea Serbiei de către Alianța Nord-Atlantică, în perioada martie-iunie 1999, fiind impuse prin forță încetarea ostilităților dintre etnie și acceptarea termenilor Acordului Kumanovo¹ și ai rezoluției ONU 1244².

DINAMICA EVENIMENTELOR POST-CONFLICT ÎN KOSOVO

Rezoluția ONU 1244 a prevăzut retragerea forțelor armate, paramilitare și de poliție sârbești și dislocarea rapidă a unei prezențe militare și civile internaționale de securitate în Kosovo. Cea din urmă avea să asigure, pe lângă sarcinile menite să restabilească un mediu de securitate în regiune, demilitarizarea KLA – formată din albanezii kosovari.

Rezoluția a mandatat prezența unei misiuni ONU de administrație interimară – UNMIK, menită să contribuie la asigurarea condițiilor pentru o viață pașnică locuitorilor din Kosovo și la stabilitatea regională (<https://unmik.unmissions.org/mandate>) și a unei forțe militare de menținere a păcii și securității – Kosovo Force (KFOR), condusă de NATO. KFOR a fost inițial constituită dintr-un număr de 50.000 de militari și și-a redus treptat numărul de trupe la câteva mii, adaptându-se la îmbunătățirea condițiilor de securitate din Kosovo. Celor două organizații internaționale li s-a alăturat, începând cu anul 2008, Misiunea UE de sprijinire a statului de drept în Kosovo – EULEX, ale cărei responsabilități inițiale au constat în sprijinirea autorităților din Kosovo în domeniile polițienesc, justițiar și schimburi vamale, prin monitorizare, mentorat și consiliere. Misiunea a avut, la început, sarcini extinse în special în judecarea și condamnarea crimelor grave, pe lângă rolul de sprijinire a formării unor instituții multietnice și independente (<https://www.europarl.europa.eu>).

Tensiunile interetnice în Kosovo nu au putut fi mediate în totalitate prin prezența organizațiilor internaționale, în ciuda eforturilor întreprinse în acest sens. Sârbii – anterior în calitate de națiune dominantă din punct de vedere politic și instituțional în Kosovo – au trecut în postura de națiune dominată. Albanezii kosovari au dobândit treptat mai multe drepturi și libertăți, dar și sprijin în formarea unor instituții proprii, condiționați de includerea membrilor minorităților în acestea.

La doar câțiva ani de la stabilirea prezenței internaționale în Kosovo, un episod semnificativ de tensiuni interetnice a avut loc între principalele etnie din Kosovo. În luna martie a anului 2004, violența albanezilor a fost declanșată de informații potrivit cărora trei copii albanezi ar fi fost înecați de sârbi, într-un act de manifestare

¹ Rezoluția ONU 1244 din 10 iunie 1999 (<https://digitallibrary.un.org/record/274488>, accesat la 12 august 2023).

² Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 64/298 din 2010.

a urii pe bază etnică. Aceștia au acționat prin distrugerea vestigiilor sârbești, comițând acte de violență atât împotriva sârbilor, precum și a altor minorități etnice – romi și ashkali. Evenimentul a rămas în mentalul colectiv al comunității sârbești ca „*Pogromul din martie*”, fiind marcant pentru sârbii kosovari și prin prisma eșecului UNMIK, și al KFOR de a le asigura protecția (*Failure to Protect*, 2004). Violențele au rezultat în moartea a 19 persoane, 900 de răniți, 700 de case incendiate aparținând sârbilor și romilor, 30 de biserici și două mănăstiri distruse, precum și în strămutarea a 4.500 de persoane (Kenneth, 2015, p. 5).

Eforturile ulterioare de menținere a stabilității și securității în Kosovo au fost marcate în anul 2007 de propunerea reprezentantului ONU în Kosovo, Martti Ahtisaari, transmisă Consiliului de Securitate al ONU, de recunoaștere a independenței Kosovo, cu supervizare internațională. În timp ce propunerea a fost sprijinită de autoritățile din Priștina, SUA și o parte dintre membrii UE, a fost totuși respinsă de Serbia, Rusia, China, India, dar și de o parte dintre statele membre ale UE (Orakhelashvili, p. 3). Consiliul de Securitate al ONU nu a acceptat, în final, propunerea de independență. La 17 februarie 2008, autoritățile de la Priștina au declarat în mod unilateral independența Kosovo, nerecunoscută de Serbia și mai multe state membre ale ONU. Doi ani mai târziu, Curtea internațională de justiție a emis o opinie potrivit căreia declarația nu reprezintă o violare a dreptului internațional și nici nu contestă rezoluția ONU 1244 (International Court of Justice, 2010, nr. 25). În contextul declarării independenței, dislocarea misiunii EULEX în Kosovo, agreată în anul 2007, a fost contestată de Serbia, dar și de alte state, considerându-se că ea contravine rezoluției 1244 și reprezintă parte a tranziției către independența supervizată internațional. Prezența internațională în Kosovo a fost contestată, sub diferite forme, în special după momentul 2008. Pentru Serbia, evoluția situației din Kosova a contestat rezoluția 1244, iar autoritățile de la Priștina, motivate de ambiția creării propriilor instituții, au văzut alt rol în ceea ce privește prezența organizațiilor internaționale.

În anul 2010, Adunarea Generală a ONU a adoptat o rezoluție³ prin care a salutat implicarea UE în facilitarea procesului de dialog dintre Belgrad și Priștina, menit să sprijine securitatea și stabilitatea în regiune și să promoveze pacea și cooperarea, în vederea înregistrării de progrese pe calea integrării în Uniune (European Union External Action Service). Acordul semnat ulterior la Bruxelles, în anul 2013, facilitat de UE, a reprezentat un progres în medierea relațiilor, marcând stabilirea procesului

³ Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 64/298 din 2010.

numit „*Dialogul Belgrad-Priștina*”. Acesta a fost urmat de o serie de acorduri asupra unor aspecte tehnice, menite să conducă către normalizarea relațiilor. Concesiile de natură tehnică nu au condus și către înțelegeri politice structurale în privința conflictului, ca urmare a unor acțiuni ostile realizate de părți. Printre acestea s-au numărat: introducerea de către Kosovo a unor taxe pentru produsele de import din Serbia ca reacție la discuțiile cu privire la schimbarea „*granițelor*”, campania internațională dusă de Serbia pentru retragerea recunoașterii independenței Kosovo, precum și votul împotriva acceptării provinciei în rândul membrilor Interpol, dar și al altor organizații internaționale. Dialogul a stagnat după anul 2018, fiind redeschise negocierile în anul 2020 pentru scurt timp.

În anul 2021, tensiunile au escaladat din nou, ca urmare a lipsei unui consens în privința recunoașterii plăcuțelor de înmatriculare la granița comună, dovedind, de fapt, o instabilitate structurală mai largă între părți (Clingendael, p. 2). Soluțiile provizorii de mediere prin reprezentanții comunității internaționale nu au fost de durată. Autoritățile de la Priștina au impus măsura reînregistrării vehiculelor cu numere de înmatriculare sârbești și au încercat să obțină controlul asupra nordului Kosovo dominat de sârbii kosovari, situația escaladând în lupte de stradă cu forțele de ordine și, în final, în noiembrie 2022, în demisia în masă a reprezentanților politici ai municipalităților sârbești din nord. Pe fondul crizelor din Serbia din anul 2023, corelate cu împrășcăturile în masă, autoritățile din Priștina au organizat în luna aprilie alegeri în municipalitățile din nord, boicotate în masă de sârbi, care s-au soldat cu alegerea în funcție a unor primari kosovari albanezi, ca urmare a participării la vot a unui număr de sub 5% alegători. În mai 2023, autoritățile kosovare au încercat o stabilire prin forță a primarilor albanezi aleși în municipalitățile din nord, soldată în final cu lupte de stradă și răniți implicit din rândul KFOR. Ca răspuns la situația creată, KFOR a suplimentat numărul de trupe în Kosovo la finalul lunii mai, iar partenerii internaționali au impus sancțiuni autorităților kosovare pentru acțiunile neconforme soluțiilor discutate în vederea avansării în dialogul cu Serbia (Prelec, 2023).

Dezacordurile părților kosovară și sârbă asupra unora dintre punctele agreate în 2013 sunt chiar mai pregnante, partea kosovară refuzând stabilirea unei Asociații/Comunități a Municipalităților Sârbe în nordul Kosovo, așa cum se angajase (Clingendael, p. 5), contestând statutul pe care l-ar avea aceasta. În timp ce perspectiva integrării în UE ar trebui să servească drept o forță de atracție în determinarea statului sârb să facă concesii în privința Kosovo, aspectele identitare se dovedesc mai puternice în imposibilitatea renunțării la provincie. Kosovo face

parte din identitatea Serbiei (Ib., p. 7), din securitatea ontologică a statului și, mai mult decât atât, în ciuda beneficiilor care ar putea fi aduse de integrarea europeană, renunțarea la Kosovo ar fi o decizie nepopulară în rândul sârbilor.

Evoluțiile din mediul politic intern al statelor, precum și conflictele interetnice dintre sârbi și albanezi au constituit, de-a lungul timpului, subiecte intens exploatate în mass-media locale. Încadrarea evenimentelor de către mass-media și, mai curând, în rețelele sociale a jucat un rol important în modul de reprezentare a realității. Considerăm că mass-media a avut un rol central în susținerea instituțională a tensiunilor dintre etnii, împiedicând eforturile de reconciliere. Acest rol al mass-mediei trebuie înțeles în strânsă legătură cu trecutul istoric al regiunii. Potrivit lui Andresen (p. 8), mijloacele de informare în masă au jucat un rol important ca liant pentru Federația Iugoslavă, dar și ulterior, în separarea ei, când s-a realizat tranziția de la „unitate și frăție” la naționalism etnic. În timpul războaielor balcanice, ele au fost utilizate pentru întreținerea urii etnice, dar și ca instrumente ale mișcărilor de rezistență.

MASS-MEDIA, REȚELELE SOCIALE ȘI ETNICIZAREA CONFLICTELOR ÎN KOSOVO

Puterea de influențare a mass-mediei asupra opiniei publice a fost evaluată diferit de către teoreticienii comunicării de masă. În literatura de specialitate, modelele și teoriile mass-media sunt grupate în funcție de intensitatea efectelor acestora asupra opiniei publice în modele și teorii ale efectelor slabe, limitate și puternice. Teoriile efectelor slabe au minimizat puterea de influențare a mass-mediei, care ar fi utilizată de indivizi pentru satisfacerea propriilor nevoi. Teoriile efectelor limitate au recunoscut puterea indivizilor de a selecta, susținând totuși existența unei agende a media („modelul agendei”) sau a unui terț care intervine în actul de receptare („modelul fluxului în doi pași”) (Coman, 1999, pp. 109-128). McQuail (1983, p. 183) argumenta că teoriile efectelor puternice au prezentat o viziune exagerată asupra producerii de efecte, neluând în considerare variabile precum condițiile exterioare ale audiențelor care consumă mass-media sau caracteristicile interne ale acestora. Era digitală a favorizat diversificarea tipurilor media și apariția rețelelor sociale. Acestea au adus după sine posibilitatea creării unor realități chiar mai mozaicate, în care algoritmi înșiși pot juca rolul de „gatekeepers”. Rețelele sociale sunt însă în continuare, în mare măsură, un mediu care nu este supus reglementărilor, spre deosebire de mass-media și profesioniștii domeniului, care sunt îngrediți de organisme care le pot sancționa activitatea.

În evaluarea potențialului mass-mediei din Kosovo de a aliena etnicii sârbi și albanezi și de a încuraja escaladarea unor situații tensionate în violență motivată etnic, susținem, similar lui McQuail, importanța contextului de receptare a mesajelor mass-media sau transmise prin intermediul rețelelor sociale și al caracteristicilor etniilor din Kosovo, în rândul cărora neîncrederea și chiar ostilitatea față de celălalt sunt justificate de istoricul unui război cu bază etnică.

În cazul evenimentelor violente din martie 2004, raportul OSCE⁴ a oferit o perspectivă elocventă cu privire la aportul mass-mediei din Kosovo în escaladarea ostilităților. Prezentarea de către mass-media, începând cu seara zilei de 16 martie, a uciderii unor copii albanezi de către sârbi din rațiuni etnice, într-o societate cu un istoric recent de conflict interetnic sângeros, a reprezentat un factor amplificator al violențelor. Potrivit raportului, fără raportarea senzaționalistă și nesăbuită a unora dintre mass-media albaneze – precum cea a serviciului public RTK⁵, a televiziunii RTV 21 și a publicațiilor de limbă albaneză *Bota sot* și *Epoka e re*, violențele nu ar fi atins intensitatea și brutalitatea de la momentul respectiv. Efervescența protestelor a fost sporită și de contextul caracterizat de mai multe incidente interetnice în aceeași lună, care nu atinseseră totuși aceeași amploare. Albanezii kosovari protestaseră în ziua incidentului împotriva condamnării unor foști membri ai KLA pentru crime de război, tinerii organizaseră o manifestație împotriva violenței ca urmare a aruncării unei grenade în reședința politicianului kosovar – Ibrahim Rugova⁶, iar sârbii kosovari din enclavile sârbești de la sud de râul Ibar blocaseră drumurile principale care uneau Priștina cu sudul și estul regiunii kosovare – ca urmare a rănirii unui sârb la Caglavica, împușcat dintr-o mașină în mișcare (OSCE, 2004).

Acoperirile mediatice cu privire la moartea copiilor albanezi au condus cel mai probabil la triplarea numărului de protestatari angrenați în demonstrații violente la 17 martie, care au ajuns, astfel, la un număr de 50-60.000 – comparativ cu ziua precedentă, în care albanezii protestaseră împotriva incriminării militanților KLA. Mass-media albaneze au raportat evenimentul fără a avea vreo confirmare în privința vinei sârbilor. Mai mult, acestea au favorizat citarea unor experți albanezi, precum și a perspectivelor care susțineau vina sârbilor, în timp ce comunicatele UNMIK și ale poliției ONU fie nu s-au regăsit deloc în media difuzată, fie au avut o prezență infimă în relatările evenimentului. Mass-media a făcut recurs la emoții puternice pentru mobilizare și indignare populară, reprezentând un instrument

⁴ Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa.

⁵ Radio and Television of Kosovo.

⁶ Îndeplinea funcția de președinte în cadrul instituțiilor kosovare.

de manipulare a sentimentelor. Ele au servit indivizilor extremiști care și-au dorit escaladarea situației (Ib.). Jurnaliștii kosovari au fost criticați de analiști și cercetători internaționali pentru modul de raportare a evenimentului, în condițiile în care, de la încheierea războiului, aceștia au fost sprijiniți de mass-media internaționale pentru dezvoltarea sistemului propriu, prin organizarea de cursuri de pregătire și profesionalizare. Rapoartele de după eveniment aparținând organizațiilor internaționale (Amnesty International) au considerat mass-media locale vinovate pentru escaladarea tensiunilor, dar au criticat și comunitatea internațională pentru eșecul de a reconstrui Kosovo după război, implicit palierul mass-media. Profesia jurnalistică a fost catalogată ca neprofesionistă în situații de criză (Andresen, pp. 6-7).

Conținuturile redacțiilor mass-media din Kosovo au priorizat pentru mulți ani subiectele politice de vârf privind viitorul Kosovo. Cu toate frustrările de rigoare ale jurnaliștilor, multe subiecte pe care aceștia le-au considerat importante au fost lăsate deoparte, pentru a prioritiza, în schimb, știri privind problema statutului Kosovo (Ib., p. 113). În același timp, redacțiile media din Kosovo s-au confruntat atât cu presiune politică, precum și cu autocenzură în semnalarea unor probleme de corupție a politicienilor locali. Au primat, în schimb, obiective de nivel național, care să ajute continuarea dialogului și menținerea sprijinului internațional (Ib., p. 124). Mass-media din Kosovo a fost caracterizată ca intens politizată și controlată politic (Ib., p. 133), dominând, de-a lungul timpului, acoperiri mediatice aferente acestui sector. De asemenea, obiectivele de reconstrucție postconflict au anulat, în cadrul redacțiilor, corectitudinea jurnalistică, pentru a nu afecta progresul în Kosovo (Ib., p. 125).

În Kosovo, domină producția mass-media de limbă albaneză, reflectând compoziția etnică a populației. Serviciul public are obligația de a produce materiale atât în limba albaneză, cât și în limbile minorităților sârbă, bosniacă, turcă și rromă. Aceste conținuturi sunt constituite frecvent din traduceri ale unor materiale produse de jurnaliști kosovari albanezi (Ib., p. 136). În ciuda dezvoltării mass-mediei din Kosovo, jurnaliștii sunt, în continuare, afectați de presiune politică și intimidare (Hoxha, 2020, pp. 4-6).

După război și, mai ales, după incidentele din anul 2004, mass-media din Kosovo s-a dezvoltat, lăsând mai puțin loc pentru propagandă și ură etnică. În mod formal, structura deținătorilor media este transparentă, dar adevărații deținători nu sunt cunoscuți cu certitudine (Ib., p. 2). Andresen argumenta că acestea nu mai sunt centrate pe accentuarea conflictelor interetnice, ci pe susținerea propriilor identități etnice și naționale (p. 150).

Peisajul media este unul divers în prezent, în anul 2018 funcționând 20 de canale TV – mediul care continuă să fie cel mai popular în Kosovo, 83 de stații radio, precum și numeroase portaluri web. Rețelele de socializare sunt, de asemenea, populare, Facebook reprezentând cea mai populară platformă. Încă din timpului guvernului Mustafa (2014-2017), rețeaua socială a fost utilizată ca principal mediu de comunicare cu publicul. În timp ce mass-media și-au diminuat rolul de întreținere a conflictelor interetnice în Kosovo, conținuturile diseminate prin rețelele sociale nu au urmat aceleași standarde. În 2019, Facebook a susținut că a șters 212 pagini, grupuri și conturi din Kosovo și Macedonia care aveau un comportament inautentic, dar rețeaua de socializare nu este la fel de eficientă în monitorizarea și sancționarea limbajului încărcat de ură etnică din secțiunile de comentarii și nici în stoparea propagandei sau a discursului de ură (Hoxha, pp. 7-13).

O altă caracteristică a utilizării rețelelor sociale în Kosovo constă în existența unor pagini care sprijină anumiți actori politici, care au rolul de a acuza mass-media care îi critică pe aceștia de propagandă. Un astfel de caz a fost semnalat în raportul Rețelei Europene de Sud-Est pentru Profesionalizarea Media (Ib., pp. 13-14), care exemplifică pagini și grupuri din rețeaua de socializare Facebook, create pentru a-l susține pe prim-ministrul instituțiilor kosovare, Albin Kurti, catalogând conținuturile media nefavorabile acestuia ca reprezentând campanii de dezinformare și război împotriva democrației. Unul dintre grupurile semnalate – „#ndaldezinformatat” (#oprițidezinformarea) – era administrat din Suedia și Kosovo și utiliza bannere care catalogau mass-media nefavorabilă guvernului Kurti ca propagandistică.

Discursul de ură rămâne, de asemenea, prezent în cadrul grupurilor din rețelele de socializare, unde sunt folosiți termeni ofensatori pe bază etnică sau pe bază de gen, fără existența unor repercusiuni. În Kosovo, polarizarea dintre cetățeni rămâne vizibilă în cadrul rețelelor de socializare, iar ea devine evidentă în cazul unor evenimente de interes pentru regiune (Ib., p. 18).

Tendința actuală în Kosovo constă într-o profesionalizare a mass-mediei centrale, care a învățat din experiențele de raportare caracterizate de bias etnic consecințele susținerii discursive a tensiunilor dintre etnii. Aceasta nu exclude totuși lipsa totală a unor cadre de interpretare a realității în care „cealaltă etnie” poartă vina pentru experiențele cotidiene nefavorabile ale membrilor propriei etnii, însă acest mod de raportare nu mai constituie norma. Potrivit lui Hoxha (Ib., p. 19), mass-media din Kosovo funcționează în prezent după modelul „construirii identității naționale”, raportarea conflictului și intervenția substanțială internațională nelăsând loc pentru discursul de ură. Rețelele sociale, în schimb, se confruntă cu o tendință

de promovare a discursului de ură și a propagandei de multe ori vizibilă în secțiunile de comentarii ale publicului și atunci când problema în discuție este reprezentată de un subiect de interes regional, așa cum vom exemplifica în ultima parte a lucrării.

IMPORTUL PRODUSELOR SÂRBEȘTI ÎN KOSOVO: UN CONFLICT POLITIC ETNICIZAT PRIN REȚELELE SOCIALE

În anul 2018, autoritățile de la Priștina au luat măsura introducerii de tarife de 10% pentru importul produselor din Serbia și Bosnia, pe care au crescut-o ulterior la 100%, în semn de protest pentru faptul că Serbia a blocat alăturarea Kosovo la Interpol. Măsurile represive au presupus și blocarea produselor care nu fac referire, în etichetarea lor, la Kosovo conform denumirii considerate constituționale de către autorități – „*Republica Kosovo*”. Decizia a fost criticată atât de partea sârbă – ca pas ce împiedică dialogul, dar și de către Înaltul Reprezentant pentru Politică Externă al UE de la momentul respectiv, Federica Mogherini, care a caracterizat decizia ca violare a Acordului de Liber Schimb din Europa Centrală (CEFTA), cerând o revocare imediată a deciziei (Koleka, 2018).

Măsura a fost anulată însă doar în martie 2020, în contextul pandemiei, de către prim-ministrul interimar al instituțiilor kosovare de la momentul respectiv, Albin Kurti, care a solicitat, în schimb, certificarea calității produselor exportate din Serbia și permiterea vehiculelor cu numere de înmatriculare emise de Kosovo să intre liber în Serbia⁷. În timp ce decizia a fost felicitată de UE, a fost, în schimb, contestată de opoziția politică încă de când se zvonea implementarea ei, Ramush Haradinaj – prim-ministru al instituțiilor kosovare la momentul introducerii tarifelor – susținând că acestea nu trebuiau ridicate fără recunoașterea independenței provinciei kosovare de către Serbia⁸.

Anunțarea măsurii ridicării taxei nu a fost populară în rândul tuturor albanezilor kosovari. Acțiuni de protest împotriva consumului de bunuri din Serbia au fost comune, una proeminentă și activă și în prezent, aparținând grupului de Facebook „*Besa Besë*”, care a răspândit, sub deviza „*Mos bli prodhime serbe*” („*Nu cumpărați produse sârbești*”), conținuturi ancorate în ură etnică, ceea ce echivalează cu achiziționarea acestor produse oarecum cu o anumită vină pentru susținerea celor ce i-au ucis pe strămoșii albanezilor kosovari. Grupul⁹ este activ pe Facebook

⁷ *Kosovo lifts all tariffs on Serbian, Bosnian goods* (2020). În *Deutsche Welle* (<https://www.dw.com/en/kosovo-lifts-all-tariffs-on-serbian-bosnian-goods/a-52975561>, accesat la 15 septembrie 2023).

⁸ *Haradinaj once again provoking: „Abolishing taxes would be a capital political mistake”* (2019). În *Telegraf* (<https://www.telegraf.rs/english/3119354-haradinaj-once-again-provoking-abolishing-taxes-would-be-a-capital-political-mistake>, accesat la 15 septembrie 2023).

⁹ <https://www.facebook.com/groups/2281262918681383/>, accesat la 15 septembrie 2023.

din septembrie 2021, reușind să includă aproximativ 112.900 de membri și să se extindă și pe Tik Tok. În descrierea paginii este expus faptul că, prin banii câștigați de Serbia din vânzarea produselor proprii în Kosovo, este susținută armata sârbă care se va întoarce în Kosovo, în timp ce necumpărarea acestor produse reprezintă patriotism (Ib.).

Printre tipurile conținuturilor promovate de grup se numără: mesaje menite să îndemne fidelitatea față de originea albaneză, manifestată implicit în cumpărarea de produse (exemplificăm prin textul „*iubește-i pe ai tăi!*”), conținuturi în care sunt promovate magazinele care nu vând produse sârbești, imagini cu text în care soldați sârbi amenință cu armele albanezii, poze din magazinele rafturilor, în care se indică acele produse sârbești care nu trebuie cumpărate, meme-uri atrăgătoare pentru publicul internaut, în care se cere explicit să nu fie cumpărate produse sârbești, videoclip în care un copil îi cere părintelui să nu cumpere produse ale sârbilor care le-a ucis familia, conținuturi care laudă exportul de produse din Albania în detrimentul celor din Serbia etc. Conținuturile și motivele invocate împotriva cumpărării produselor sârbești sunt diverse, dar recursul la ura etnică, văzută ca factor mobilizator, este o constantă care, în mediul permisiv al rețelelor sociale, nu pare să fi fost sancționat. Relevante sunt și reacțiile membrilor grupului la aceste conținuturi, multe dintre acestea înregistrând sute de aprecieri și distribuiri, dar și comentarii laudative¹⁰. Conținuturile video promovate prin intermediul paginii TikTok¹¹ sunt asemănătoare, au mii de vizualizări și alternează mesaje transmise de copii cu imagini din timpul războiului sau alte îndemnuri în care este transmisă ideea de a nu cumpăra produse sârbești. În rețelele sociale aferente campaniei menite să descurajeze cumpărarea de produse sârbești de către albanezi, identitatea etnică a sârbilor este reprezentată discursiv în limitele prefigurării dușmanului istoric, neabsolvit de atrocități împotriva albanezilor kosovari și care caută, în continuare, să le facă rău acestora.

Considerăm că exemplul expus mai sus este simptomatic pentru înfățișarea potențialului rețelelor sociale de a răspândi neîngrădit discursul de ură pe bază etnică. Astfel de pagini și grupuri funcționează prin platformele online fără a fi supuse unor reglementări similare celor impuse mass-mediei. Popularitatea paginii exemplificate este, de asemenea, semnificativă, angrenând un număr de membri ce însumează aproape 10% din albanezii kosovari, fără a putea avea însă

¹⁰ Autorul a consultat conținuturile publicate pe pagina grupului Facebook deschis utilizatorilor, prin observare neparticipativă, fără a adera ca membru al grupului și folosind funcția de traducere automată a textului.

¹¹ <https://www.tiktok.com/@besabese390>, accesat la 12 septembrie 2023.

certitudinea că aceștia reprezintă utilizatori unici sau că sunt, într-adevăr, locuitori ai provinciei kosovare. Astfel, dacă în trecut mass-media locală din Kosovo și-a dovedit potențialul de mobilizare a maselor, considerăm că, în prezent, rețelele sociale au luat locul acestora, diseminând aproape neîngrădit opinii și idei, sub masca libertății de expresie într-o societate democratică. Ele au un rol semnificativ în transmiterea transgenerațională a conflictului interetnic, servind obiectivele actorilor politici, aparent neimplicați în aceste procese.

CONCLUZII

În opinia noastră, în regiunea kosovară, conflictul interetnic a fost susținut de la încheierea războiului de politici identitare care au găsit un mediu permisiv într-o societate în reconstrucție, în care pluralizarea sferei politice și încercarea de a atrage aderenți au avut loc concomitent cu dezvoltarea mijloacelor de informare în masă.

Mass-media a jucat un rol important în susținerea conflictelor interetnice în Kosovo, însă, odată cu evoluția și reglementarea lor, precum și prin profesionalizarea jurnaliștilor cu sprijin internațional, au avut loc progrese semnificative, care au limitat susținerea discursivă a tensiunilor interetnice. Greșelile mass-mediei kosovare – evidente în cazul evenimentelor din martie 2004 –, precum și presiunea internațională au avut un rol de educare și corectare, care a condus la dezvoltarea unui sistem media democratic. Acesta rămâne însă în măsură semnificativă aservit proiectului de „*construire a națiunii*” și marcat de presiuni politice, în contextul în care Kosovo militează în continuare pentru independență și aderarea la organizații precum UE și chiar NATO.

Odată cu dezvoltarea rețelelor sociale, utilizarea acestora a fost adoptată de publicul kosovar¹², iar reprezentanții politici ai regiunii au înțeles rapid potențialul pe care acestea îl dețin. Dacă, în trecut, aceștia depindeau de mass-media pentru promovarea politicilor proprii, posibilitățile rețelelor sociale au oferit o variantă alternativă mai la îndemână pentru astfel de obiective. Ele au venit cu avantajul publicării de conținuturi în mod aproape neîngrădit. Permisivitatea mediului a adus după sine o tranziție a etnicizării conflictelor cotidiene și a discursului de ură etnică din mass-media în rețelele sociale. În cazul discutării unor probleme ce vizează dorințele contrastante ale etniilor sârbă și albaneză din Kosovo, menținerea animozităților și tensiunile sunt observabile și manifeste în aceste medii.

¹² Structura demografică a Kosovo este alcătuită dintr-o populație tânără, aproximativ 40% dintre locuitori având vârste cuprinse între 0 și 24 de ani și 43% între 25 și 54 de ani, potrivit datelor din anul 2020, disponibile la https://www.indexmundi.com/kosovo/age_structure.html, accesat la 12 septembrie 2023.

Capacitatea rețelelor sociale de a mobiliza și de a răspândi propagandă și dezinformare ar trebui să constituie un factor de îngrijorare mai ales în regiuni precum Kosovo, cu o istorie recentă de conflict interetnic și o situație de securitate încă fragilă. Considerăm că organizațiile internaționale responsabile de menținerea securității și stabilității în Kosovo ar trebui să fie mai proactive în aspectele ce vizează mediul informațional local, implicit prin sprijinirea instituțiilor locale pentru a găsi un răspuns provocărilor aduse de rețelele sociale. În timp ce, în plan fizic, instituțiile locale sunt responsabile să se angajeze în dialog neintermediat și constructiv cu membrii tuturor etniilor, acțiuni de prevenire a etnicizării conflictelor și susținerii urii pe bază etnică în mediul informațional local sunt, de asemenea, necesare, dat fiind potențialul dovedit al acestora de a escalda tensiunile și violențele.

Controlul și reglementarea conținuturilor, precum și sancționarea discursului de ură, răspândite prin intermediul rețelelor sociale, constituie, din punctul nostru de vedere, un demers necesar în Kosovo, care ar susține eforturile de reconciliere a părților. Funcționarea unor pagini și grupuri în rețelele sociale care întrețin conflictul interetnic prin apel la memoria colectivă a războiului, similare celei pe care am exemplificat-o în studiul nostru de caz, sunt contrare acestor eforturi, dată fiind semnificația identității etnice pentru locuitorii regiunii. Într-o societate cu un istoric încă recent de conflict interetnic violent, lăsarea neîngrădită a rețelelor sociale sub pretextul libertății de expresie reprezintă un risc a cărui diminuare ar trebui să fie o direcție complementară în efortul de reconciliere a părților.

BIBLIOGRAFIE:

1. *Acordul Militar Tehnic dintre forța internațională de securitate Kosovo Force (KFOR) și Guvernul Republicii Federale a Iugoslaviei și Republica Serbia* (1999), <https://peacemaker.un.org/kosovoserbia-militarytechnicalagreement99>, accesat la 9 septembrie 2023.
2. Anderson, B. (1991). *Imagined Community. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London & New York: Verso.
3. Andresen, K. (2015). *Journalism under pressure. The case of Kosovo*. University of Oslo.
4. Buzan, B. (1997). *Rethinking Security after the Cold War*, în *Cooperation and Conflict*.
5. Buzan, B. et al. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers.
6. Clingendael. Institutul olandez de relații internaționale (2022). *Overcoming EU internal dividing lines in the Belgrade-Pristina dialogue*, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2022-04/Policy_brief_Overcoming_EU_internal_dividing_lines_Belgrado_Pristine_Dialogue.pdf, accesat la 12 septembrie 2023,
7. Coman, M. (1999). *Introducere în sistemul mass-media*. Iași: Editura Polirom.

8. EULEX Factsheet (2009), https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/300/300909/300909factsheet_eulex_kosovo_2_en.pdf, accesat la 12 septembrie 2023.
9. European Union External Action Service (2023). *Belgrade-Pristina Dialogue*, https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue_en, accesat la 14 septembrie 2023.
10. *Failure to Protect. Minority Violence in Kosovo* (2004), <https://www.hrw.org/report/2004/07/25/failure-protect/anti-minority-violence-kosovo-march-2004>, accesat la 10 septembrie 2023.
11. *Haradinaj once again provoking: "Abolishing taxes would be a capital political mistake"* (2019). În *Telegraf*, <https://www.telegraf.rs/english/3119354-haradinaj-once-again-provoking-abolishing-taxes-would-be-a-capital-political-mistake>, accesat la 15 septembrie 2023.
12. Hoxha, A. (2020). *Media landscape in Kosovo: Hate and propaganda influences*. South East European Network for Professionalization of Media.
13. International Court of Justice (2010). *Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo*, nr. 25, <https://www.icj-cij.org/case/141>, accesat la 11 septembrie 2023.
14. Katzenstein, P.J. (1996). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.
15. Koleka, B. (2018). *Kosovo hits Serbia, Bosnia with 100 percent customs fees after Interpol snub*. Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-kosovo-serbia-trade-idUSKCN1NQ29W>, accesat la 15 septembrie 2023.
16. *Kosovo lifts all tariffs on Serbian, Bosnian goods* (2020). În *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/en/kosovo-lifts-all-tariffs-on-serbian-bosnian-goods/a-52975561>, accesat la 15 septembrie 2023.
17. *Identity Politics* (2002), <https://plato.stanford.edu/Entries/identity-politics/#LibeldenPoli>, accesat la 14 septembrie 2023.
18. Mazower, M. (2019). *Balkanii*. București: Editura Humanitas.
19. McDonald, M. (2006). *Constructivism*, pp. 59-72, în Williams, P.D., *Security Studies. An introduction*. New York: Routledge.
20. McQuail, D. (1983). *Mass Communication Theory*. Sage Publications.
21. Mitzen, J. (2006). *Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma*. În „*European Journal of International Relations*”, SAGE Publications and ECPR-European Consortium for Political Research.
22. *Mos bli prodhime serbe*, <https://www.facebook.com/groups/2281262918681383/>, accesat la 15 septembrie 2023.
23. Orakhelashvili, A. (2008). *Statehood, Recognition and the United Nations System: A Unilateral Declaration of Independence in Kosovo*. În „*Max Planck Yearbook of United Nations Law*”.
24. OSCE (2004). *Office of the Representative on Freedom of the Media. The Role of the Media in the March 2004 Events in Kosovo*, Viena.
25. Prelec, M. (2023). *Behind the Renewed Troubles in Northern Kosovo*, <https://www.crisisgroup.org/behind-renewed-troubles-europe-balkans-northern-kosovo>, accesat la 15 septembrie 2023.

26. Rezoluția ONU 1244 din 10 iunie 1999, <https://digitallibrary.un.org/record/274488>, accesat la 9 septembrie 2023.
27. Schnapper, D. (1998). *Community of citizens. On the modern idea of nationality*. New York: Routledge.
28. Smith, A.D. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. Malden: BlackWell Publishing.
29. Smith, A.D. (1998). *Nationalism and Modernism*. New York: Routledge.
30. *UNMIK Mission* (2004), <https://unmik.unmissions.org/mandate>, accesat la 9 septembrie 2023.